

RESSENYA A VICENT J. ESCARTÍ (ED.), *NUNC DIMITTIS. ESTUDIS DEDICATS AL PROFESSOR ANTONI FERRANDO*, VALÈNCIA, PUV, 2019, pp. 596, ISBN: 978-84-9134-370-7

REVIEW TO VICENT J. ESCARTÍ (ED.), *NUNC DIMITTIS. ESTUDIS DEDICATS AL PROFESSOR ANTONI FERRANDO*, VALÈNCIA, PUV, 2019, pp. 596, ISBN: 978-84-9134-370-7

ROBERT MARCH TORTAJADA
robert.march@uv.es

Universitat de València

Nunc dimittis, el llibre que tenim a les mans, és el primer homenatge –n'estem segurs que en vindran molts més– al professor Antoni Ferrando, recentment jubilat, deixeble i primer doctorand de Manuel Sanchis Guarnier, i catedràtic emèrit del Departament de Filologia Catalana. A manera de pròleg, la presentació del volum corre a càrrec de Vicent J. Escartí, especialista en història de la literatura medieval i moderna, camps, entre d'altres, que també han apassionat Ferrando. No ens sembla agosarat afirmar que el llibre no és únicament un homenatge, sinó més aviat una miscel·lània compartida, podríem dir, entre mestres i descendents, entre els deixebles que honren el mestre i l'aprenentatge realitzat al seu costat. El manual, tal com confessa Escartí, naix per iniciativa

del professor Emili Casanova, justament pel desig de recollir eixe mestratge, de fixar-lo, entenem nosaltres, perquè siga compartit. Així mateix, la coordinació dels diferents treballs ha estat possible gràcies a Emili Casanova, Eulàlia Miralles, Miquel Nicolás, Manuel Pérez Saldanya, Rafael Roca i el mateix Vicent J. Escartí, tots ells experts, com sabem, en els diferents camps de la catalanística.

D'aquesta manera, en «Presentació. El mestratge d'Antoni Ferrando», és Escartí qui ens recorda que si Sanchis Guarner va crear l'estructura bàsica del departament (1977-1981), fou Ferrando qui es va encarregar de fer-lo créixer, sobretot, durant la seua direcció (1983-1992), per tal de transformar-lo en el de Filologia Catalana. Escartí fa palés com Ferrando, també després de Sanchis Guarner, fou el primer director de l'Institut de Filologia Valenciana, que va transformar en interuniversitari per tal de conjuminar «els esforços de les tres universitats valencianes que llavors tenien estudis de català en els seus plans docents: la de València, la d'Alacant i la Jaume I de Castelló» (Escartí 2019: 16). D'acord amb Escartí, l'obra de Ferrando se'ns presenta indefugible «per a qualsevol filòleg valencià que vulga treballar temes de la nostra llengua i de la nostra cultura al País Valencià i, encara, en altres territoris de la nostra comunitat lingüística» (Escartí 2019: 17). Podem dir, llavors, que gràcies als estudis presentats en *Nunc dimittis*, els lectors no sols s'assabentaran dels estats de la qüestió actual en les diferents línies d'investigació ací presentades, sinó que aquests estudis, i per extensió el llibre mateix, és alhora una mena d'imatge seductora perquè la investigació no deixi de produir-se, perquè continue creixent, pensem, el vincle entre mestres i deixebles compromesos en la nostra història cultural, literària, lingüística, sociolingüística...

L'edició de *Nunc dimittis* s'estructura en dues parts. La primera, sota el títol de «Reflexions sobre l'obra d'Antoni Ferrando», recull cinc treballs dedicats al nostre homenatjat. En canvi, la segona, «Estudis en homenatge a Antoni Ferrando», en reuneix díhuit.

Ara bé, abans d'endinsar-nos en cadascuna d'aquestes parts, tot just a continuació de la presentació realitzada per Escartí, Mireia Ferrando Simón, filla d'Antoni Ferrando, realitza una aproximació biogràfica i bibliogràfica que abasta prop de quaranta pàgines. Així mateix, en «Antoni Ferrando Francés, apunt biogràfic i trajectòria filològica», Ferrando Simón ens trasllada als primers dies de formació del seu pare, açò és, als seus inicis com a llicenciat (1970-71), com a professor de castellà a Liverpool, d'anglès a l'EOI de Bilbao (1971-72) i l'Escola d'Idiomes de la Universitat de Deusto i, sobretot, als dies dels primers contactes (1974) amb Sanchis Guarner perquè li dirigira la tesi doctoral. En tot cas, són d'especial interès els passatges que Ferrando Simón dedica al moment en què Albert Hauf i Joan Fuster van esdevenir catedràtics i, òbviament, el material fotogràfic –una vintena de fotografies– en les que es pot veure Antoni Ferrando junt amb diferents filòlegs i especialistes. Aquestes van des de finals del anys setanta fins pràcticament l'actualitat. En elles, Antoni Ferrando apareix al costat de Sanchis Guarner, Francesc de Borja Moll, Emili Casanova, Lluís Bernat Polanco, Joan Fuster, Joan Coromines (en l'acte d'investidura com a doctor honoris causa a la Universitat de València l'any 1992), Vicent Pitarch, Badia i Margarit, Teresa Cabré, Aina Moll... Així mateix, la part bibliogràfica inclosa per Ferrando Simón és ben profitosa, ja que conté

un munt de referències a llibres, edicions, capítols de llibres, articles, pròlegs, ressenyes, divulgació filològica i entrevistes... En definitiva, una molt bona mostra de l'obra de Ferrando com a mestre i investigador incansable.

Pel que fa a la primera part del llibre, tal com havíem assenyalat, «Reflexions sobre l'obra d'Antoni Ferrando» s'inicia amb l'estudi «Antoni Ferrando i la tasca de P. Fabra, F. De B. Moll i M. Sanchis Guarner», un treball en què Emili Casanova recull el moment de la presentació del llibre *Fabra, Moll i Sanchis Guarner. La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat* (Ferrando 2018). Casanova destaca el treball enèrgic de Ferrando, «sempre pensant», ens diu, «en el futur de la llengua», cosa que porta l'investigador a pensar en Ferrando amb les mateixes paraules que aquest aplica en el mateix llibre a Sanchis Guarner: «conciliador en les formes i ferm en les conviccions, amb un tarannà humanista i un valencianisme integrador» (Ferrando 2018: 339)». A més, Casanova afirma que el llibre de *Fabra, Moll i Sanchis Guarner* és un bon treball per a reflexionar respecte als possibles dubtes lingüístics que puguen aparéixer en el futur. En tot cas, Casanova destaca la via per la qual Ferrando aposta per la necessitat d'una articulació i «millor la col·laboració entre l'IEC i les universitats de tot el domini lingüístic. Cal superar la fragmentació administrativa de l'autoritat lingüística. Cal afavorir la difusió d'un estàndard únic i alhora flexible i integrador, que serveixi no sols per a enriquir la llengua a partir dels recursos propis, sinó per fer-nos conscients participants d'una comunitat de valors. (Ferrando 2018: 77)».

El segon estudi que presenta aquesta part és el de Josep Maria Nadal, que porta per títol «Els parlars i les llengües». En una línia semblant a la cordialitat assenyalada anteriorment per Casanova, Nadal ressalta d'Antoni Ferrando la fidelitat als mestres, especialment, a Sanchis Guarner i a Joan Fuster. Si les reflexions amb les quals Nadal parteix en el seu estudi tenen com a rerefons el *Cours de lingüística* de Saussure (1916), al nostre parer, l'interès s'articula a partir de la metàfora amb la qual Nadal ens presenta la llengua com si es tractara d'una russa. És a dir, allà on la llengua, per ser-ne, ha de tindre relació no únicament amb allò de dins, sinó amb l'exterioritat, assumpte clau per a Nadal, sobretot, alhora d'entendre la llengua i, per extensió, la seua història.

En «Ferrando i el model de llengua. Aportacions des de la història de la llengua», Joan-Rafael Ramos repassa les diferents aportacions que Ferrando ha dedicat a la història de la llengua catalana. Per exemple, els estudis a partir de la norma cancelleresca o les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, en què aquestes, tal com recorda Ramos seguint Ferrando, apareixerien dins d'un context amb voluntat de gramatització; l'apitxat; les obres de Sanchis i el model lingüístic a partir de *La llengua dels valencians...* Així mateix, Ramos assenjala també la *Guia d'usos lingüístics* (2002) de l'IEC, escrita per Maria Josep Cuenca i Manuel Pérez Saldanya i coordinada per Ferrando; el paper del nostre homenatjat dins l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i, entre d'altres, el desig perquè la institució camine junt a l'Institut d'Estudis Catalans, perquè el policentrisme convergent del qual parlava Sanchis Guarner mentre Antoni Ferrando era un jove investigador esdevinga un policentrisme cooperatiu.

En «Els estudis d'Antoni Ferrando sobre llegua i literatura catalanes de l'edat moderna (i el debat sobre la superioritat del català occidental)», Albert Rossich destaca el text *Narcís Vinyoles i la seua obra* (1978), primera obra de Ferrando en la qual s'iniciava la seua investigació sobre l'edat moderna. En tot cas, Rossich ens parla també de *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980) i, entre d'altres, d'un article de Ferrando publicat l'any 1987, en què l'autor reflexionava sobre el concepte de «Decadència»: «Les classes valencianes no castellanitzades mai no deixaren d'expressar-se a la seua manera i dins de les seues possibilitats, si bé fora dels àmbits de prestigi social i sense els avantatges de la impremta» (Ferrando 1987: 67). A més a més, a partir de l'obra de Pere Jacint Morlà, *Poesies i col·loquis* (1995), publicada per l'Institut Alfons el Magnànim, Rossich ens recorda la vindicació de Ferrando del barroc literari valencià.

Aquesta primera part del llibre clou amb l'estudi «Antoni Ferrando i *Saó*», treball en el qual Rafael Roca realitza un recorregut al llarg de les participacions, col·laboracions i publicacions de Ferrando en la revista *Saó*. Roca té en compte els treballs de Ferrando, però també la seua participació com a jurat en els diferents premis d'investigació organitzats per la revista. Així mateix, assenyala una dotzena de quaderns i monografies vinculades a la història de la cultura i a la filologia. Roca afirma que Ferrando ha estat una de les persones més entrevistades per la revista i el defineix com un «col·laborador imprescindible».

Tancada la primera part, la segona s'enceta, com déiem, amb la resta d'estudis d'homenatge a Antoni Ferrando. Aquesta s'inicia amb «Treves d'Abū Zayd amb Jaume I al *Llibre dels feits*», de Carme Barceló i Anna Labarta. Les investigadores es centren en diferents capítols en què el rei en Jaume ens parla de les treves signades, concretament, a l'inici de l'apartat vint-i-cinc, i la rendició de la capital l'any 1238. A més, Barceló i Labarta presten atenció al setge de Peníscola, a la treva amb Castella (1235) i a l'atac a Ulldecona, que al *Llibre dels feits* queda reflectit a l'apartat dos-cents setanta-cinc.

Emili Casanova, en «Sobre l'origen del nom de pila Amparo > Ampar / Empar a València», explica el naixement i l'arrelament del nom d'Amparo. El professor Casanova ens recorda que aquest nom té com a antecedent la Mare de Déu dels Desemparats, patrona de la ciutat de València des del 1885. En aquest estudi, l'investigador recorre les diferents varietats amb les quals ha estat recollit el nom des del segle XIX i, per tant, ens presenta la seua evolució històrica.

En «Les unitats estilístiques de Joan Rois de Corella (1435-1497), elements caracteritzadors d'estil», Maria Conca i Josep Guia observen les unitats de creació pròpia de Corella, el creador de la valenciana prosa, estudiada com a etiqueta historiogràfica per Ferrando, tal com Escartí ens recorda a la presentació de *Nunc dimittis*. Conca i Guia han inventariat més d'un miler d'unitats i en l'estudi ens presenten una molt bona mostra, alhora que ens confirmen com algunes d'aquestes han estat utilitzades també al *Tirant lo Blanc*. En tot cas, destaquen l'ús conscient i automatitzat d'aquestes unitats.

Vicent Josep Escartí, en «L'obra poètica del pintor Joan Collado (1731-1767)», fixa la biografia d'aquell poeta i presta atenció a les composicions de l'autor més enllà de les *Poesies valencianes* [...] per a la celebritat del segle tercer de la canonització de sanct Vicent Ferrer. A més, Escartí presenta un inventari provisional de l'obra poètica del pintor. Així mateix, fa un seguiment de les celebracions centenàries del 1755 en honor a sant Vicent Ferrer, tenint en compte la situació sociolingüística del moment i, sobretot, amb la producció de Collado com centre del discurs.

Jesús Jiménez, director actual del Departament de Filologia Catalana, reflexiona sobre el vocalisme del català en «El llegat de les donzelles. Reflexions sobre l'estructura del sistema vocàlic valencià». L'estudi de Jiménez parteix dels repobladors catalans en la València del temps de Jaume I.

En «Aportacions de la premsa valenciana del segle XIX a la lexicografia històrica catalana. *El Mole* (1837-1870)», Joaquim Martí Mestre presta atenció al model lingüístic d'aquella publicació i estudia el periòdic en el qual va col·laborar Josep Bernat i Baldoví. D'aquesta manera, Martí Mestre presenta diferents exemples lèxics d'*El Mole*, sobretot pel que fa a paraules formades per prefixació i composició, que no han estat registrades en els diccionaris històrics. La importància dels mitjans de comunicació per tal de fixar el lèxic ha estat un tema que també ha apassionat Ferrando.

En una altra línia, però també sobre el segle XIX, Adrià Martí-Badia ens parla sobre la consciència lingüística de la Renaixença, concretament, en «Convergències i divergències entre renaixentistes valencians i catalans al voltant de la llengua i la identitat (1858-1870)». Martí-Badia, recorre les semblances i diferències entre els renaixencistes del nord i del sud del domini lingüístic del català. Així mateix, entre d'altres, s'endinsa en la ideologia lingüística de Teodor Llorente, Víctor Balaguer, Constantí Llobart i Vicent V. Querol.

En «Les poetes de Carles Ros. Amb unes notes sobre l'ús del sonet a la València del primer Set-cents» Eulàlia Miralles i Verònica Zaragoza estudien les poetes del segle XVIII, un tema d'investigació suggerit per Ferrando en la seua tesi doctoral. En aquest cas, Miralles i Zaragoza ens presenten Rosa Trinceres i Theresa Dvc Binamonte, dos noms que serien els anagrames de Narcisa Torres, el primer, i Vicent Tomàs Bernard, potser, el segon. En tot cas, les autores fan un seguiment de la mirada femenina de la València del segle XVIII i clouen el seu estudi amb un apèndix ben interessant.

Des d'una altra òptica, en «Les bases històriques i metodològiques de la historiografia lingüística valenciana», el professor Miquel Nicolàs enceta el seu estudi amb una reflexió en forma d'interrogant per demanar-nos –i demanar-se- si la història de la lingüística és un museu. Aquesta pregunta ens recorda la mirada benjaminiana cap a la figura del col·leccionista i la de l'historiador com la d'un drapaire. D'acord amb Nicolàs, el museu modern ha deixat d'explicar-nos massa coses per haver esdevingut mercaderia i objecte de culte, la *puta* de la història, en termes benjaminians, podríem afegir. Aquestes reflexions porten Nicolàs a insistir en una metodologia amb la qual pugua continuar llegint-se la historiografia lingüística, concretament ací, la valenciana, però sobretot perquè aquesta lectura vaja més enllà dels pretextos *museístics*.

Jaume Pérez Montaner fa esment de les relacions entre escriptura, pràctica literària i poètica en «Sobre poesia i poètica. Notes de literatura comparada». En aquest estudi, Pérez Montaner es centra en la figura del docent poeta dins del món de la filologia i l'àrea de les humanitats. Entre d'altres autors, ens parla de Joan Brossa, però també Joan Fuster i les seues mirades cap al discurs de la universitat.

En «*Car puyts que axí és, yo só rest*. Les conjuncions causals en el *Curial e Güelfa*», Manuel Pérez Saldanya i Anna Pineda estudien l'obra *Curial e Güelfa*. Així mateix, la investigació presentada parteix de l'edició de Ferrando de l'any 2007 per tal d'analitzar les conjuncions causals com, per exemple, *car* o els nexes amb *per* i les conjuncions *que* i *com*.

Josep Ribera, en «La Gramàtica històrica com a exponent de la Història de la llengua. Els valors semàntics del pronom adverbial *en* en català antic», es centra en la història de la llengua, tema àmpliament tractat per Ferrando. En tot cas, amb la mirada en la gramàtica històrica i des d'una perspectiva doble, Ribera reflexiona la llengua tenint en compte tant la història externa com la interna i presenta diferents dades quantitatives i qualitatives, concretament, en relació amb els usos d'*en* –com a locatiu i no locatiu– al llarg dels segles.

El professor Mateu Rodrigo Lizondo, del Departament d'Història medieval, aporta nova documentació biogràfica sobre la identitat del poeta Francesc Ferrer. D'aquesta manera, en «La identitat del poeta Francesc Ferrer (València, ca. 1400-1462)», presenta l'inventari dels seus béns i, alhora, l'inclou en l'apèndix documental. Al nostre parer, de gran interès són els apartats que el professor Rodrigo Lizondo dedica tant a la llibreria com al model de llengua emprat pel poeta, en aquest cas, propi del català occidental.

En «Alguns apunts sobre l'oració en els sermons de sant Vicent Ferrer», Josep E. Rubio estudia les estratègies comunicatives dels sermons de fra Vicent. Ara bé, si Rubio presenta aquestes estratègies com a recursos teatrals, allò que destaca dels sermons en aquest estudi és la reiteració sistèmica, sobretot, pel que fa a l'ús de la temàtica, cosa que porta a entendre el sermó com una «mena de trencaclosques». Entre d'altres, l'interès de l'estudi de Rubio rau en comprendre com la gestualitat suggerida al sermó queda dibuixada des del text. És a dir, la posició i disposició del cos de l'ésser humà davant l'oració.

Vicent Salvador, professor de la Universitat Jaume I, estudia l'obra *Quatre qüestions d'amor*, de Joan Francesc Mira, concretament en «Història, ficció i discurs literari. A propòsit d'uns relats de J. F. Mira». Vicent Salvador ens parla de com Mira ens presenta els relats ordenats amb una cronologia temàtica. que abastaria els segles XIV-XX. A més a més, es centra en la focalització i el caràcter literari i els vincles entre la historiografia, que connecta amb *El professor d'història*, potser una de les obres recents més llegendes de Mira, i el pensament de De Certau.

En «Les perífrasis modals catalanes: prescripció o descripció», Andreu Sentí observa les diferents perífrasis amb la intenció de preguntar-se per l'ús d'aquestes i veure quin és el seu funcionament dins de les diferents varietats i, alhora, contrastar aquests usos amb la normativa. D'especial interès és el cas de *deure* com a verb modal.

Un altre estudi dedicat al *Curial e Güelfa* és el d'Abel Soler, concretament, «Curial contra els lleons, en un “corral” de Tunis. Sobre la concurrència d'un infant de Castella i un Cardona català en la ficció curialesca». Ara bé, si abans Pérez Saldanya i Pineda analitzaven les conjuncions causals, Soler destaca la italianitat ambiental de l'obra. En tot cas, Soler estudia l'episodi africà, però també les diferents al·lusions onomàstiques i heràldiques, indicis, entre d'altres, que permeten l'investigador fixar l'autoria del *Curial* en Enyego d'Àvalos.

Nunc dimittis clou, i no podia ser d'altra manera, amb l'estudi de Santi Vallés: «L'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana i el mestratge de Josep Lluís Bausset». I si afirmem que no podia ser d'una altra manera és perquè Vallés recorda el mestratge de Josep Lluís Bausset, que als anys d'institut fou mestre del nostre homenatjat. Tal com déiem a l'inici, la memòria i l'aprenentatge, la relació entre mestres i deixebles no únicament se'ns fa evident en *Nunc dimittis*, sinó que, al nostre parer, eixe és el joc i l'encert del llibre, que, a més del merescut homenatge a Ferrando, *Nunc dimittis* es presenta com a document que evidencia com el coneixement es construeix amb el passat, cosa que alhora demostra també Vallés amb la memòria, la regeneració pedagògica i la defensa de la llengua de Josep Lluís Bausset, mentre ens recorda que, potser sense ell, Escola Valenciana no seria hui allò que és.

Desitgem que aquestes línies puguen ser llegides també com un homenatge als mestres que, com Antoni Ferrando i la resta d'autors i autores dels treballs presentats en *Nunc dimittis* –i tots els estudis que de segur en vindran–, continuen pensant en la transferència del coneixement, perquè, sense mestres, ni hi ha deixebles ni, per descomptat, futurs mestres.